

Концептуальні засади розвитку електронної демократії

Андрій Семенченко, Яніс Янсонс, Національна академія державного управління при Президентові України

У пропонованій статті розглянуто сучасний стан, основні тенденції та узагальнення розвитку концептуальних засад електронної демократії. На основі аналізу понятійно-категоріального апарату у сфері електронної демократії запропонована низка визначень таких, як «модель електронної демократії» (е-демократії), «електронний громадянин» (е-громадянин), «електронний бюрократ» (е-бюрократ). Розглянуто класичні класифікації моделей е-демократії за низкою ознак: географічна (англо-саксонська, європейсько-континентальна, азіатська моделі), функціональна та за ознакою характеру зв'язку між суб'єктами (уряд, бізнес, громадянин). На основі проведеного аналізу моделей е-демократії за географічною ознакою узагальнені їх ключові характеристики та наведені притаманні вказаним моделям особливості та недоліки. Сформульовані риси, характерні для національної моделі електронної демократії. Розширено перелік ознак класифікації моделей е-демократії, а саме додано ознаку – ступінь автоматизації демократичних процесів. Зазначену ознаку використано для формування авторської класифікації, що містить три рівні – початковий (часткова автоматизація), розвинений (активізація процесів, що пов'язані зі зростанням е-участі громадян в процесах публічного управління) та смарт-рівень (процеси прогнозування, аналітики тощо). Для кожного з рівнів визначені основні процеси та перелік інструментів е-демократії, що притаманні моделям даного рівня. При цьому кожен наступний рівень містить усі процеси та інструменти електронної демократії попереднього рівня плюс додаткові процеси та інструментарій, що відрізняють його від попереднього рівня. З метою визначення ступеню розвитку кожного з рівнів вказаної класифікації моделей е-демократії запропоновано критерій рівня охоплення населення е-участю (інструментами е-демократії). Ступінь інтелектуальної цифровізації, що покладений в основу запропонованої класифікації, відповідає підходу, який відображає класичні основи демократії та жодним чином їм не суперечить.

Ключові слова: електронна демократія, інструменти е-демократії, модель е-демократії, е-громадянин, е-бюрократ, класифікатор моделей е-демократії

Conceptual framework for the development of e-democracy

Andrii Semenchenko, Yanis Yansons, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

In proposed paper, the current state and main trends in the development of the conceptual foundations of e-democracy have been described. A number of definitions such as "model of electronic democracy" (e-democracy), "electronic citizen" (e-citizen), "electronic bureaucrat" (e-bureaucrat) have been proposed. These definitions based on the analysis of the conceptual and categorical apparatus of the sphere of e-democracy. The classical classifications of e-democracy models by a number of features have been considered, such as: geographical (Anglo-Saxon, European-Continental, Asian models), functional, and a feature that determines the presence of connections between subjects (government, business, citizen). The key characteristics based on the analysis e-democracy models for geographical features are summarized. The features and disadvantages inherent in these models are presented. The features characteristic of the national model of e-democracy have been formulated. The list of attributes

for classifying e-democracy models has been expanded, an attribute has been added – the degree of democratic processes automation. The indicated attribute was used to formulate its own classification, it contains three levels – initial (partial automation), developed (activation of processes associated with the growth of citizens' e-participation in public administration processes) and smart level (forecasting processes, analytics, etc.). The basic processes and the list of e-democracy tools inherent to the models of each level have been defined. At the same time, each next level includes all the previous level processes and tools of e-democracy, plus additional processes and tools that distinguish it from the previous level. In order to determine the degree of each levels development for the indicated e-democracy models classification, a criterion of the population coverage level by e-participation (by e-democracy tools) has been proposed. The degree of intellectual digitalization underlying the proposed classification corresponds to the approach, which reflects the classical foundations of democracy and in no way contradicts them.

Keywords: *e-democracy, e-democracy tools, e-democracy model, e-citizen, e-bureaucrat, e-democracy models classifier*

Концептуальные основы развития электронной демократии

Андрей Семенченко, Янис Янсонс, Национальная академия государственного управления при Президенте Украины

В предлагаемой статье рассмотрено современное состояние, основные тенденции и обобщения развития концептуальных основ электронной демократии. На основе анализа понятийно-категориального аппарата в сфере электронной демократии предложен ряд определений таких, как «модель электронной демократии» (э-демократии), «электронный гражданин» (э-гражданин), «электронный бюрократ» (э-бюрократ). Рассмотрены классические классификации моделей электронной демократии по ряду признаков: географический (англо-саксонская, европейско-континентальная, азиатская модели), функциональный и по признаку характера связи между субъектами (правительство, бизнес, гражданин). На основе проведенного анализа моделей электронной демократии по географическому признаку обобщены их ключевые характеристики и приведены присущие указанным моделям особенности и недостатки. Сформулированы черты, характерные для национальной модели электронной демократии. Расширен перечень признаков классификации моделей электронной демократии, а именно добавлен признак – степень автоматизации демократических процессов. Указанный признак использован для формирования авторской классификации, которая содержит три уровня – начальный (частичная автоматизация), развитый (активизация процессов, связанных с ростом э-участия граждан в процессах публичного управления) и смарт-уровень (процессы прогнозирования, аналитики и т.д.). Для каждого из уровней определены основные процессы и перечень инструментов электронной демократии, присущие моделям данного уровня. При этом каждый следующий уровень включает в себя все процессы и инструменты электронной демократии предыдущего уровня плюс дополнительные процессы и инструментарий, отличающие его от предыдущего уровня. С целью определения степени развития каждого из уровней указанной классификации моделей электронной демократии предложен критерий уровня охвата населения э-участием (инструментами электронной демократии). Степень интеллектуальной цифровизации, положенный в основу предложенной классификации, соответствует подходу, который отражает классические базисы демократии и никоим образом им не противоречит.

Ключевые слова: *электронная демократия, инструменты электронной демократии, модель э-демократии, э-гражданин, э-бюрократ, классификатор моделей электронной демократии*

Постановка проблеми

У контексті становлення України як європейської держави реформування державних інституцій у напрямі їх цифровізації, розвитку електронного урядування та електронної демократії, вдосконалення державного управління в Україні в умовах цифрових трансформацій державної влади, суспільства та розвитку інформаційних технологій важливого значення набуває дослідження проблематики електронної демократії.

Важливість дослідження теоретико-методологічних аспектів моделі е-демократії обумовлена її значимістю для подальшого розвитку електронної демократії та електронного урядування в Україні, удосконалення нормативно-правової бази України у сфері публічного управління та адміністрування, підвищення рівня ефективності функціонування органів влади. Зазначені аспекти обумовлюють необхідність розвитку концептуальних засад електронної-демократії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

На сьогодні проблематика створення теоретичного підґрунтя, формування та впровадження інструментів та механізмів е-демократії в Україні є досить актуальною, а окремі її аспекти досліджувалися сучасними науковцями та практиками, такими як С. Дзюба, М. Лахижа, І. Жилиєва, А. Семенченко, С. Полумієнка, І. Рубан, В. Пащенко, Н. Грицяк, Л. Малишенко, Ю. Василевич, О. Карпенко, А. Серенко, Л. Приходько, В. Трухманова, Ф. Нобл, Д. Кедді, Б. Барбер, К. Вергес, Е. Брек.

Проте, незважаючи на значну кількість робіт із зазначеного напрямку, існує потреба в подальшому аналізі наявних та синтезі нових моделей е-демократії з урахуванням міжнародного та національного досвіду в цій сфері, основних тенденцій та особливостей розвитку України.

Мета статті – розробити концептуальні засади е-демократії, насамперед проаналізувати наявні моделі електронної демократії та обґрунтувати підходи до формування відповідної національної моделі, розробити класифікацію моделей

е-демократії та удосконалити понятійний апарат.

Виклад основного матеріалу

Будь-яка науково-обґрунтована модель має базуватися на певній теорії. Електронна демократія не є винятком та не може існувати без теоретичних та концептуальних засад. Класичні теорії демократії поділяються на пролетарську (соціалістичну), плюралістичну, елітарну, поліархічну та партисипаторну (представницька) [7]. У свою чергу, на їх основі були сформовані класичні моделі демократії, серед яких найбільшого поширення набули наступні: економічна модель демократії Ентоні Даунса, модель поліархічної демократії Роберта Даля та модель Ліпсета-Лернера [4].

На сьогодні сукупне поняття моделі демократії визначається як – теоретична конструкція, спрямована на виявлення та пояснення основних елементів форми демократії і структури відносин, які лежать в її основі.

Цифровізація, що супроводжує цивілізаційний розвиток суспільства, основним трендом еволюції інститутів демократії визначила її трансформацію до стану, який сьогодні прийнято називати електронною демократією [11].

Аналогічно наявності понятійного апарату в класичних теоріях демократії концептуальні засади розвитку е-демократії мають містити дефініції базових понять, таких як е-демократія, е-інструментарій тощо. На сьогодні існує достатня кількість наукових досліджень та їх результатів у вигляді понятійного апарату, що закріплений, зокрема, у нормативно-правових актах України.

Узагальнене поняття е-демократії було закріплене в «Концепції розвитку електронної демократії в Україні» [6], відповідно до якого е-демократія – це форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в демократичних процесах, що дає

зможу: посилити участь, ініціативність та залучення громадян на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівні до публічного життя; поліпшити прозорість процесу прийняття рішень, а також підзвітність демократичних інститутів; поліпшити зворотну реакцію суб'єктів владних повноважень на звернення громадян; сприяти публічним дискусіям та привертати увагу громадян до процесу прийняття рішень.

При цьому детальний аналіз методологічного забезпечення е-демократії дозволив виявити відсутність сталих визначень понять моделі е-демократії, е-громадянина та е-бюрократа.

Враховуючи зазначене вище, пропонується наступне тлумачення дефініції моделі е-демократії – теоретична структура, яка призначена для відображення внутрішніх взаємовідносин між суб'єктами владних повноважень (е-бюрократів), громадськістю та організаціями (е-громадян), які залучаються до процесів державотворення та управління державою на всіх рівнях (національному, регіональному, місцевому) в умовах цифровізації вказаних процесів.

Вказане визначення, у свою чергу, потребує роз'яснення понять е-громадянин та е-бюрократ.

Е-громадянин – це електронний профіль фізичної особи, ідентифікація якої до певної країни її фізичний чи юридичний статус підтверджується електронним підписом, та має всі права та обов'язки відповідної фізичної особи.

Е-бюрократ – система, яка поєднує технологічну надбудову, що здатна виконувати сервісні операції з аналізу, обробки та зворотного зв'язку з е-громадянином та чиновником (службовцем державного чи місцевого рівня), який виконує функції адміністрування.

З метою здійснення вибору найбільш раціональної, за певних умов, моделі е-демократії задля застосування її основних положень у процесі формування національної (української) е-демократії пропонується здійснити класифікацію наявних моделей е-демократії. У свою

чергу, подібна класифікація потребує виокремлення первинних ознак на основі визначених характерних особливостей.

На сьогодні такими ознаками є: географічна, функціональна, за наявністю зв'язків між суб'єктами (уряд, громадянин, бізнес тощо).

За географічною ознакою виокремилися три основні моделі е-демократії, які відображають особливості суспільних відносин, за яких громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління. Так, це американська або англо-саксонська (США, Канада, Великобританія), західно-європейська або європейсько-континентальна (ФРН, Франція, Італія, Фінляндія, Ісландія, Естонія) та азійська (Північна Корея, Сінгапур) [1].

Кожна із зазначених моделей характерна для певного регіону світу, враховуючи історичні особливості розвитку демократії на цих територіях (табл. 1). Так, особливістю англо-саксонської моделі є її сервісність, що має на меті забезпечити реалізацію концепту «сервісна влада» [2]. Даний концепт переслідує цілком логічні цивілізаційні цілі, а саме:

- створення системи е-демократії, що має слугувати громадянам;
- забезпечення прозорості та відкритості;
- надання публічних послуг та розширення їх спектру;
- забезпечення спрощення та здешевлення контактів громадян та влади.

Негативні особливості англо-саксонської моделі е-демократії сягають корінням в проблеми, що існують у традиційній системі народовладдя. Основними загрозами на даний час залишаються питання незаконного політичного впливу на ухвалення рішень приватними корпораціями та падіння довіри громадян до влади. Крім того, якщо аналізувати питання ухвалення рішення кожним громадянином індивідуально, то врешті-решт стикаємося з проблемою «фейковості даних» зі ЗМІ [12].

Таблиця 1

Класифікація моделей е-демократії за географічною ознакою

Модель	Особливості	Недоліки
Англо-саксонська	Парадигма «Сервісної влади»; Спрощення, здешевлення доступу громадян до відкритої інформації; Принципи відкритості, прозорості, відповідальності.	Приватний капітал; Маніпулювання громадською думкою за рахунок «фейковості» ЗМІ.
Континентально-європейська	Функціонування в умовах наднаціональних структур; Орієнтація на принципи «належного урядування» та «відкритої та доступної держави»; Високий рівень інтеграції країн та народів Європи (єдиний інформаційний простір); Наявність обопільного законодавства для європейських країн.	Приватний капітал (на наднаціональному рівні); Маніпулювання громадською думкою за рахунок «фейковості» ЗМІ.
Азіатська	Суворі ієрархія; Багаторівневість системи управління; Корпоративні правила; Інформатизація культури та освіти; Традиціоналізм; Конфуціанство; Раціональна бюрократія.	Класовість; Ієрархія.

Джерело: складено автором за [1; 2; 5; 12; 13]

Аналіз континентально-європейської моделі дозволяє виокремити притаманну їй рису, а саме наявність наддержавних структур, таких як Європарламент, Єврокомісія, Європейський суд, та їх директив обов'язкових для виконання всіма країнами-учасниками ЄС. Таким чином, дана модель є дворівневою. При цьому чітко визначене законодавство на регіональному рівні, дотримання принципів «належного урядування» та «відкритої, доступної держави» дозволяють зробити припущення щодо людиноцентристської парадигми даної моделі. Саме така парадигма проявляється в застосуванні нових технологій задля забезпечення потреб громадськості та в найбільш ефективний спосіб реалізує принципи прямої демократії. Крім того, основну ваду англосаксонської моделі у вигляді впливу приватного капіталу на національному рівні певною мірою нейтралізовано саме структурою моделі е-демократії [13].

Азіатська модель формування е-демократії увібрала в себе багаторічні тра-

диції управління державними структурами, що характерні для даного регіону, такі як суворі ієрархія багаторівневої системи публічного управління, принцип «традиціоналізму» та корпоративна культура. Базовою моделлю е-демократії даного регіону прийнято вважати систему, побудовану в Південній Кореї. Своїм першочерговим завданням ідеологи впровадження е-демократії в даному регіоні вбачали поширення принципів відкритості та доступності населення саме в гуманітарній сфері, в галузі культури та освіти. При цьому за мету було взято задоволення інформаційних потреб громадськості в зазначених сферах [5].

Колосальний досвід, набутий різними країнами за останні роки в створенні та реалізації моделей е-демократії з притаманними їм національними та регіональними аспектами, дозволяють Україні переймати подібні позитивні риси та боротися з негативними з подальшою його інтеграцією у власну систему е-демократії.

Враховуючи національні особливості, характерні для української си-

стеми державного управління, вважається, що успішна реалізація е-демократії в Україні може мати місце при поєднанні низки аспектів, характерних для континентально-європейської та азіатської моделей. Так, цілком очевидним є необхідність урахування досвіду Південної Кореї та реалізації повномасштабної кампанії впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у гуманітарну сферу, у першу чергу, у закладах освіти та культури. Даний аспект, окрім навчання застосуванню ІКТ, має супроводжуватися навчанням основам демократії громадян з наймолодшого віку. Достойним наслідуванням є приклад проведення в школах Швейцарії уроків демократії [10]. Протягом курсу школярі вчать аналізувати біографії кандидатів на виборах, розбиратися з програмами політичних партій, проводити мітинги за обраними завчасно проблемними питаннями тощо. Паралельно мають реалізовуватися програми усунення технологічної неосвіченості людей літнього віку. Варто зазначити, що неможливо створити ефективну модель е-демократії без виховання у громадян правової культури співіснування в умовах переходу від представницької до прямої демократії, що зумовлене, зокрема, цифровою трансформацією. Наступним елементом, якій вже перейнятий від європейської моделі та включений у національну модель е-демократії та поступово реалізується в Українських реаліях, це створення «відкритої та доступної держави».

Крім того, слід враховувати позицію, висловлену свого часу американським політичним аналітиком З. Фарідом стосовно того, що модель е-демократії буде досягати своєї справжньої мети, якщо її створення будуть супроводжувати свобода та законність [8].

Створення законодавчих важелів є одним з базисів, що має забезпечити захист національної моделі е-демократії від маніпулювання громадською думкою через використання приватних ЗМІ та впливу олігархату на функціонування такої моделі. У свою чергу, як показує досвід українського законотворення

протягом років незалежності, одним з досить раціональних шляхів усунення зазначеної вади є імплементація європейського законодавства у сфері реалізації політики певної галузі у власну ієрархію нормативно-правових актів. Е-демократія не є винятком. При цьому дотримання принципу переваги національних інтересів держави має бути пріоритетним.

Іншою класифікаційною ознакою, за якою розрізняють е-демократію, є поняття її функціональності [9]. Так, дослідники виокремлюють моделі з підтримкою інформаційними технологіями прямої демократії; підтримкою громад; використання технологій для оцінки громадської думки та застосування технологічних рішень для ведення громадської дискусії політичних проблем.

Низка дослідників також розглядає систему на основі взаємозв'язків між суб'єктами е-демократії, яка складається з таких елементів: «уряд-уряд», «уряд-бізнес», «уряд-громадянин» [3].

Відштовхуючись від суті е-демократії та визначення запропонованого авторами Концепції, сутність цифровізації демократії полягає саме у широкому та глибокому застосуванні ІКТ. Якщо широта розуміється в понятті охоплення більшої кількості громадян держави, то глибина полягає у розумінні та врахуванні національних цінностей конкретного суспільства.

Таким чином, однією з ознак класифікації моделей е-демократії пропонується вважати ступінь автоматизації демократичних процесів (табл. 2). Умовно моделі е-демократії за вказаною ознакою можна розділити на три групи: початковий рівень, розвинений рівень, smart рівень. При цьому кожен наступний рівень містить усі процеси та інструменти е-демократії попереднього рівня плюс додаткові процеси та інструментарій, що відрізняють його від попереднього рівня.

До початкового рівня належить інформування громадськості щодо діяльності публічної влади, консультації з метою збору даних

Таблиця 2

Класифікація моделей е-демократії за ознакою ступеню автоматизації демократичних процесів

Моделі	Основні процеси	Інструменти
Початкового рівня	<ul style="list-style-type: none"> – Інформування; – Консультування; – Доступ до публічної інформації. 	<ul style="list-style-type: none"> Е-консультації Е-агітація Е-опитування Е-обговорення Е-форум Відкритий бюджет
Розвиненого рівня	<ul style="list-style-type: none"> – Оцінка діяльності органів публічної влади; – Контроль за діяльністю влади; – Участь громадян у прийнятті рішень. 	<ul style="list-style-type: none"> Е-участь Е-середовище Е-вибори Е-референдуми Е-ініціативи Е-голосування Е-звернення Е-петиції Бюджет участі Е-посередництво
Smart демократії	<ul style="list-style-type: none"> – Прогнозування; – Аналітика. 	<ul style="list-style-type: none"> GovTech BigData Artificial Intellect CrowdLaw BlockChain SmartContract

Джерело: запропоновано автором

щодо думок громадян стосовно місцевої чи державної політики, наявність доступу до публічної інформації через її належне відкриття та розповсюдження органами публічної влади. Даний рівень пов'язаний з явищами інформатизації, комп'ютеризації суспільства, впровадження базових технологій вебізації. На цьому рівні з'являються такі інструменти е-демократії, як е-консультації, е-опитування, е-обговорення та здійснюється відкриття публічної інформації та цілеспрямоване загальнодержавне її розповсюдження. Використання публічної інформації та наявність вказаних інструментів надає громадянам можливість брати участь в управлінських процесах держави.

Розвинений рівень характеризується наявністю таких інструментів е-демократії, які починають змінювати її якісний стан за рахунок прямого впливу громадян

на процедури ухвалення рішень органами публічної влади. Якщо на початковому рівні на волевиявлення громадянського суспільства можна було не зважати або зважати вибірково, то на даному рівні вже мають існувати механізми, що зобов'язують реагувати на участь громадян, зокрема, притягнення відповідних посадових осіб до відповідальності через ігнорування відповідних волевиявлень. На даному рівні акцентується увага на розвитку таких інструментів е-демократії, як е-участь, е-середовище, е-вибори, е-референдуми, е-ініціативи, е-голосування, е-звернення, е-петиції, бюджет участі тощо.

Наступний, найвищий, рівень розвитку е-демократії даної моделі можна охарактеризувати назвою smart демократія (розумна демократія). На даному етапі варто визначити сутність smart-демократії, що полягає в об'єднанні електронних (цифрових)

та людських систем у віртуальному середовищі з використанням систем штучного інтелекту, аналізу даних, прогнозування, блокчейну (токенізація), цифровізації законотворчої діяльності (cloudlaw) та ін. з метою реалізації та забезпечення принципів народовладдя.

З метою визначення ступеню розвитку кожного з рівнів моделі пропонується використання критерію рівня охоплення населення е-участю (інструментами е-демократії). Даний критерій характеризується наступними значеннями: 0–50 – початковий; 50–80 – розвинений; > 80 – повний.

У свою чергу, критерій рівня охоплення населення е-участю вказує на ступінь розвитку відповідного рівня запропонованої моделі е-демократії чи то початкового, розвиненого чи смарт рівня.

Ступінь інтелектуальної цифровізації, який покладений в основу запропонованої класифікації, відповідає підходу, який значною мірою відображає класичні основи демократії, що, у свою чергу, знаходиться в площині глибокої модернізації та трансформації наявної системи управління державою.

При цьому слід зауважити, що формування в практичній площині е-демократії в тому вигляді, в якому вона б відповідала потребам суспільства, має відбуватися на основі системного підходу та врахуванні національних особливостей конкретної держави.

У свою чергу, сьогоденні потреби суспільства є вимогами, що висувуються до наявної системи формування та управління державою саме в період цифрових трансформацій. Поряд з тим зазначені вимоги по своїй суті трансформуються в

єдину мету – доведення демократизації суспільства до рівня розумної демократії за рахунок поступового впровадження новітніх технологій та доцільного їх застосування з врахуванням особливостей соціуму.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Таким чином, у статті розглянуто концептуальні засади розвитку електронної демократії, удосконалено понятійний апарат, а саме запроваджено дефініції «модель е-демократії», «е-громадянин» та «е-бюрократ». Виокремлені ознаки класифікації моделей е-демократії, узагальнена класифікація цих моделей. Визначені особливості національної моделі е-демократії. Запропоновано ввести додаткову ознаку в класифікатор моделей е-демократії – ступінь автоматизації демократичних процесів.

Незважаючи на те, що в Україні відбувається широке впровадження інструментів та засобів е-демократії, які відповідно до заяв високопосадовців ґрунтуються на міжнародному досвіді, існує низка проблем, що не дозволяє досягти необхідного рівня розвитку даної сфери. Вказані проблеми пов'язані, зокрема, з національними особливостями, притаманними громадянському суспільству України. Успішність формування е-демократії залежить від розуміння наявності взаємозв'язків між такими особливостями та новітніми технологіями, що впроваджуються. Напрями подальших досліджень лежать у площині розробки комплексних моделей е-демократії, що враховують вказані вище аспекти.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Грицяк Н. В., Соловійов С. Г. Електронна демократія : навч. посіб. / за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Н. В. Грицяк. Київ : НАДУ, 2015. 66 с.
2. Малиновський В. Я., Грицяк Н. В., Семенченко А. І. Вступ до курсу. Концептуальні засади електронного урядування та електронної демократії. Електронне урядування та електронна демократія : навч. посіб. : у 15 ч. / за заг. ред. А. І. Семенченка, В. М. Дрешпака. Київ, 2017. 70 с.
3. Семенченко А. І., Серенко А. О. Електронне урядування: основи та стратегії реалізації. Електронне урядування та електронна демократія : навч. посіб. : у 15 ч. / за заг. ред. А. І. Семенченка, В. М. Дрешпака. Київ, 2017. 72 с.
4. Кадлубович Т. І. Людина і політика : навч. посіб. Київ : КНУТД, 2011. 99 с.

5. Кращі практики впровадження електронного урядування: зарубіжний досвід. Методичні матеріали до навчальної дисципліни: «Теоретико-методологічні, організаційні та інституційні основи електронного урядування» / за заг. ред. д. н. держ. упр., проф. С. А. Чукут, к. н. держ. упр. О. В. Загвойської. Київ, 2010. 144 с.
6. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 797-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80>.
7. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки) : навч. посіб. Київ : Либідь, 2005. 576 с.
8. Fareed Z. The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad. New York : W.W. Norton & Company, 2004. 295 p.
9. Grossman L. K. The Electronic Republic. Reshaping Democracy in the Information Age. New York : Viking (20th Century Fund), 1995.
10. Kuenzi R. Teaching students how to live democratically. URL: https://www.swissinfo.ch/eng/directdemocracy/political-education_teaching-students-how-to-live-democratically/44859236.
11. Quirke S., Freeman J. Understanding E-Democracy. *Journal for E-Democracy and Open Government*. 2013. Vol. 5(2). P. 141–154. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/30343351.pdf>.
12. Sachs J. The Price of Civilization. New York: Random House, 2011. 324 p.
13. United Nations e-Government Survey 2018. Gearing E-Government to support transformation towards sustainable and resilient societies / Department of Economic and Social Affairs. Division for Public Administration and Development Management. 2018. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2018>.

REFERENCES

1. Hrytsiak, N. V., & Solovjov, S. H. (2015). *Elektronna demokratiia: navchal'nyj posibnyk [Electronic democracy]*, Kiev: National Academy for Public Administration under the President of Ukraine [in Ukrainian].
2. Malynovskyi, V. Ya., Hrytsiak, N. V., & Semenchenko, A. I. (2017). Vstup do kursu. Kontseptualni zasady elektronnoho uriaduvannia ta elektronnoi demokratii [Introduction to the course. Conceptual foundations of e-government and e-democracy]. *Elektronne uriaduvannia ta elektronna demokratiia – E-Government and electronic democracy*. A. I. Semenchenko, V. M. Dreshpak (Eds.). Kiev: National Academy for Public Administration under the President of Ukraine [in Ukrainian].
3. Semenchenko, A. I., Serenok, A. O. (2017). Elektronne uriaduvannia: osnovy ta stratchii realizatsii [E-Government: foundations and implementation strategies], *Elektronne uriaduvannia ta elektronna demokratiia – E-Government and electronic democracy*. A. I. Semenchenko, V. M. Dreshpak (Ed.). Kiev: National Academy for Public Administration under the President of Ukraine [in Ukrainian].
4. Kadlubovych, T. I. (2011). *Liudyna i polityka [Man and politics]*. Kiev: KNUTD [in Ukrainian].
5. Synytskyi, K., Oliinyk, Ya., Mikhalova, M. et al. (2010). Krashchi praktyky vprovadzhenia elektronnoho uriaduvannia: zarubizhnyi dosvid [E-Government Best Practices: Foreign Experience]. Metodichni materialy do navchalnoi dystsypliny: "Teoretyko-metodolohichni, orhanizatsiini ta instytutsiini osnovy elektronnoho uriaduvannia" – Teaching materials: "Theoretical, methodological, organizational and institutional foundations of e-government". S. A. Chukut, O. V. Zahvoiska (Eds.). Kiev [in Ukrainian].
6. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku elektronnoi demokratii v Ukraini ta planu zakhodiv shchodo yii realizatsii: rozporiadzhennia Kabinetu ministriv Ukrainy vid 8 lystopada 2017 r. № 797-r [On approval of the Concept of e-democracy development in Ukraine and the plan of measures for their implementation: Order of the Cabinet of Ministers Ukraine from October 8, 2017 No. 797-r]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80>.
7. Shliakhtun, P.P. (2005). *Politohiia (teoriia ta istoriia politychnoi nauky) [Political science]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
8. Fareed, Z. (2004). The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad. New York: W.W. Norton & Company.
9. Grossman, L. K. (1995). *The Electronic Republic. Reshaping Democracy in the Information Age*. N.Y.: Viking (20th Century Fund).
10. Kuenzi, R. *Teaching students how to live democratically*. Retrieved from https://www.swissinfo.ch/eng/directdemocracy/political-education_teaching-students-how-to-live-democratically/44859236.
11. Sachs, J. (2011). The Price of Civilization. New York: Random House.

12. Quirke, S., & Freeman, J. (2013). Understanding E-Democracy. *Journal for E-Democracy and Open Government*, 5(2), 141–154. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/30343351.pdf>.

13. United Nations e-Government Survey 2018. Gearing E-Government to support transformation towards sustainable and resilient societies. (2018). Department of Economic and Social Affairs. Division for Public Administration and Development Management. Retrieved from <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2018>.

Семенченко Андрій Іванович

Доктор наук з державного управління, професор
Національна академія державного управління при
Президентові України
04050, м. Київ, вул. Академіка Ромоданова, 12/2

Email: semenchenko@gmail.com

Semenchenko Andrii

Doctor of Public Administration, Full. Prof.
National Academy for Public Administration under
the President of Ukraine
12/2, Akademika Romodanova Str, Kiev, 04050,
Ukraine

ORCID: 0000-0001-6482-3872

Янсонс Яніс Валерійович

Кандидат технічних наук, докторант
Національна академія державного управління при
Президентові України
04050, м. Київ, вул. Академіка Ромоданова, 12/2

Email: yan.yansons@gmail.com

Yansons Yanis

Ph.D. of Technical Sciences, Doctoral Candidate
National Academy for Public Administration under
the President of Ukraine
12/2, Akademika Romodanova Str, Kiev, 04050,
Ukraine

ORCID: 0000-0002-9161-1493

Цитування: Семенченко А. І., Янсонс Я. В. Концептуальні засади розвитку електронної демократії. *Аспекти публічного управління*. 2020. Т. 8, № 1. С. 76–85.

Citation: Semenchenko, A. I., & Yansons, Ya. V. (2020). Kontseptualni zasady rozvytku elektronnoi demokratii [Conceptual framework for the development of e-democracy]. *Public administration aspects*, 8 (1), 76–85.

Стаття надійшла / Article arrived: 25.01.2020

Схвалено до друку / Accepted: 23.02.2020